

Настанак и профилирање нових националних држава као последица успостављања „новог светског поретка“

Проф. др Драган Симеуновић

У раду се разматра методолошка оправданост употребе термина „нови светски поредак“. Наиме, поред тога што постоје јасне назнаке циљева и метода успостављања „новог светског поретка“, о њему као до краја осмишљеном и, нарочито, као о материјализованом концепту прерано је говорити због недостатка коначне профилираности садржаја тог концепта. Указује се и на све веће могућности за успостављање пре мултилатералне, него монолатералне доминације светом у скорој будућности. Нарочито се истражује позиција моћи Јапана, СР Немачке и регионалних сила у глобалним међународним односима. Не само као једна од последица успостављања „новог светског поретка“ него и као услов за његово успешно манифестовање и трајање разматра се масовно настајање и међународно признавање нових националних држава, као процес који је започет распадом социјалистичких федерација а прети да се прошири и на друге мултинационалне и мултирелигијске заједнице и подручја, пре свега неразвијених земаља Азије, Африке, али и Европе.

Аутор истражује узроке и оправданост настанка нових националних држава, посебно насилност и сакралност као њихове важне особине, те могућност да се профилирају и потврде као модерне правне и демократске државе. Те државе се објашњавају као тоталитарне заједнице и извор конфликтности унутар и ван њихових граница. У том контексту се посебна пажња посвећује агресивној националистичкој идеологији која само почетно користи „новом светском поретку“ као средство за разбијање социјалистичких поредака, а касније ствара све више проблема измичући контроли међународних субјеката.

„Нови светски поредак“

Под оним што је уобичајило да се с неутемељеном пежоративношћу или атавистичким страхом назива „новим светским поретком“ подразумева се успостављање неприкосновене политичке, економске и војне доминације САД и групе високо индустријски развијених земаља Запада, окупљених у или око неких међународних организација економског, политичког или војног карактера, над скоро свим осталим земљама света. То се манифестује настојањем да се остваре њихови стратешки (војни, политички и економски) интереси, као и интереси њихових савезника, вођењем спољне политике претежно с позиција силе и

мешањем у унутрашње ствари суверених земаља, уз помоћ не само досад „поседованих“ војних, економских и политичких институција и међународних организација него и инструментализацијом чак и ОУН, које су до зачетка успостављања „новог светског поретка“ биле нормативно намењене општој користи свих земаља чланица.

Будући да је основни принцип спровођења те доминације исказивање сваковрсне надмоћи, функционалност „новог светског поретка“ претежно се своди на коришћење позиције снаге, односно на иступање с позиције силе, чиме се може објаснити понашање и групе доминантних земаља у „новом светском поретку“, које све више карактерише не само неуважавање него и флагрантно кршење норми међународног права. Очигледно је да досадашње норме међународног права те земље третирају као историјски превазиђен међународноправни израз својевремене блоковске равнотеже снага, с чијим нестанком нестаје и потреба за уважавањем већине тих норми.

О „новом светском поретку“ као осмишљеном до краја и, нарочито, као о материјализованом концепту прерано је говорити већ и због недостатка јасне и коначне профилираности садржаја концепта и поред тога што постоје јасне назнаке циљева и метода његовог успостављања. Да ли ће доћи до успостављања „новог светског поретка“ – у историји већ много пута бомбасто најављиваног и, нарочито, да ли ће се успоставити у форми која се многим сада чини неизбежна – остаје да се види. Будућност као потомак историје и садашњости углавном само подсећа на своје претке и увек највише личи на нешто ново, на оно што јесте, на себе као садашњост. Зато се, за сада, не може говорити о успостављености „новог светског поретка“, него само о настојањима да се он успостави, као и о резултатима тих настојања. (Из тог разлога сасвим је рационално да се та синтагма обележи знацима навода, чиме се ни мало не умањује његов значај као предмета истраживања).

Успостављање „новог светског поретка“ манифестује се само на први поглед као успостављање поретка глобалне доминације једног центра скупне моћи једне државе, једне идеологије. Наиме, постоје и јасно изражене континенталне и регионалне доминације новонастајућих светских сила са тенденцијом увећања свих својих ресурса моћи све више непотчињених формалном центру глобалне доминације.

Независно од тога шта САД и неке европске земље или њихове владе мисле о томе, економски, политички, па и војно, и то још пре уједињења, најмоћнија земља Европе је неспорно Немачка. Исту позицију континенталне доминације све више заузима Јапан на Далеком истоку. Те две земље, у новом и засад перманентном успону, још не претендују на гласно обелодањење амбиције изједначавања своје позиције у врху и глобалним размерама доминације „новог светског поретка“, али се може очекивати, и то према свим показатељима, да у релативно кратком року, за мање од једне деценије, управо пропорцио-

нално ојачају онолико колико ће опадати снага САД, и да ће, сродно закону спојених посуда, сада уско сконцентрисана моћ морати да се разлије на најмање три пункта, који ће, истина, барем почетно, бити веома узајамно зависни један од другог и, при томе, не сасвим и истоврсно структурирани у ресурсним доменима моћи. У трци за престиж, која ће тек тада постати јавна, не може бити одлучујуће то што ће нека од њих бити јача само на неком плану (на пример, војном или економском). Одлучујући чинилац њихове конкурентности остаје укупна количина њихове моћи и степен међузависности најмоћнијих, која никада раније није могла бити толико значајна већ из разлога технолошког, монетарног и привредног степена развитка. Та фаза развоја концептуализације и материјализације „новог светског поретка“ биће фаза изједначења у моћи и трилатералног господарења светом толико дуго док једна од тих држава не буде у стању да знатно прошири домен свога утицаја у спровођењу економских, политичких и војних интереса на „туђи“ терен а да при томе не угрози своју дотадашњу позицију у подели доминације. До тада се може реално очекивати да Немачка и Јапан и даље увећавају претежно економске, финансијске и политичке ресурсе своје моћи, а САД војне и политичке, мада не треба заборавити да је Немачка и пре свог уједињења скоро неопажено постала најјача војна сила у Западној Европи и да је, исто тако тихо, у последњих 17 година, Јапан обновио и знатно ојачао своје војне потенцијале толико да приморава своје суседе на најразличитија размишљања.

Ипак, војна моћ више није, нити ће бити, одлучујући чинилац престижа у глобалним светским размерама. Разлике у економској снази, као основи укупне моћи три постојећа економска и технолошка цента света (САД, ЕЕЗ, на челу са СР Немачком, и Јапан као модератор економског изгледа и моћи Далеког истока), одлучиће хоће ли САД задржати, и то не у тако далекој будућности, трон највише позиције глобалне моћи или морати с неким да га дели, па и напусти. Њихова садашња, а вероватно и још дуго будућа доминантна позиција у сфери војне моћи неће много вредети уколико не задрже економску моћ као основу опште супрематије,¹ баш као што војна моћ сада не вреди много ни Заједници Независних Држава, ни Кини.

Може се очекивати да силе попут Немачке и Јапана, и поред увећања своје војне моћи, неће ни у будућности тежити да своје интересе остварују употребом војне силе на међународном плану, а најмање употребом сопствених снага, већ ће то чинити економско-технолошким

¹ Поред највеће задужености на свету, САД пале су и са првог на треће место у светском извозу, а њихово учешће у светском друштвеном производу пало је са више од 45 одсто после Другог светског рата на само 22 одсто (према: Момир Стојковић, *Утврђивање елементарна (не)постојања „новог светског поретка“*, *Зборник „Нови светски поредак“ и политика одбране СР Југославије*, Београд, 1993, стр. 110).

и финансијским упливом, уз обилато коришћење мултилатералних институција. Тиме се може објаснити и упорност у настојању Немачке и Јапана, као и неких регионалних сила, да што пре уђу у Савет безбедности УН и да у својству сталних чланица добију што већи део политичког колача моћи у одлучивању и глобалном утицају, као и јак отпор томе САД, али и Француске и Енглеске као већ трећеразредних сила које своју политичку моћ црпе у највећој мери управо из посредовања те позиционе предности у односу на Немачку и Јапан. Уосталом, и саме САД имају за сада „већу кооптивну моћ од других“² земаља управо захваљујући својој доминантној позицији у већини светски важних међународних организација и институција (ОУН, ММФ, ГАТТ, ОЕЦД, НАТО). Но, иако је та позиција САД историјски стечена и одређена, она, ипак, за разлику од позиције Велике Британије и Француске, чија је политичка моћ претежно заснована на историјској затечености у позицији као што је, на пример, стално чланство у Савету безбедности УН, није претежно садржана само у некаквом историјском праву на моћ, него је, напротив, и веома јасан израз садашње укупне и огромне политичке, економске и војне снаге Сједињених Америчких Држава.

„Отимачина“ око уласка у Савет безбедности УН постаје разумљивија уколико се зна да једно од обележја „новог светског поретка“ треба да буде елитизам изражен у могућности поседовања и коришћења ексклузивних, односно нових извора моћи. Користећи општесветску тенденцију измештања главне власти из законодавне сфере у сферу њене извршности, конструктори „новог светског поретка“ су Генералну скупштину УН, као некадашњи главни орган, претворили у тело другоразредног, а Савет безбедности УН у тело прворазредног значаја, па чак и у неку врсту заметка светске владе, правдајући то разлозима брзине одлучивања као драгоценог чиниоца у процесима указивања помоћи „угроженим“ земљама и народима. Захваљујући тој трансформацији, која је омогућила апсолутну доминацију воље САД у Организацији УН, оне се све више претварају у, истина легалан, али све мање легитиман инструмент фаворизације стратешких (војни, политички и економски) интереса економски и политички најмоћнијих земаља света, које претендују на успостављање „новог светског поретка“ као трајног стања сопствене преминације у светској заједници независно од интереса и воље односно често супротно вољи и, нарочито, интересима највећег броја оних чланица ОУН које се сврставају у категорију земаља у развоју.

Уз израстање Немачке и Јапана у силе светског формата, не треба занемарити ни значајне потенцијале моћи за акцију на глобалном

² С.Ј. Нај, *Трансформација светске моћи (из Bound to Lead: The Shaping Nature of American Power, 1990)*, „Преглед“ (Амбасада САД у Београду, бр. 253/1991, стр. 2-7).

међународном плану Заједнице Независних Држава и Кине, које нису економске и политичке, већ изразито војне силе, као ни то да су њихова интересна подручја још увек она на којима су периоди сукоба с Немачком и Јапаном, као суседима, смењивани периодима сарадње и планирања још разнороднијих облика државних блискости, укључујући и оне највишег значаја.

И регионалне силе, попут Турске (мада треба мислити и о Бразилу, Нигерији, Индији, Пакистану и другим), од којих су неке корисни послушници САД – најдоминантније силе која највише и подстиче изградњу регионалног система безбедности, могу у будућности знатно допринети да се окрњи укупна моћ САД, и то не толико из историјских разлога, као што су, на пример, традиционално везивање Турске за Немачку у најодлучнијим историјским тренуцима и традиционално исказивање одбојности према англосаксонском свету, који као разлози ипак никада нису били за потцењивање, колико због прерасподеле економске моћи, будући да су регионалне силе, по правилу, веома економски зависне од иностране економске помоћи услед своје недовољне економске развијености. Зато је логично да се оне и у будућности везују, као што су и до сада, за онога ко је највише у стању и ко највише хоће економски да им помогне. Уз то, Турска јесте регионална сила, али је питање шта је њен регион, односно колико регион њене садашње доминације одговара њеним амбицијама и циљевима, и није ли неко у стању да јој, погодивши њене жеље, обећа и већи. То исто важи и за друге регионалне силе, јер главна поента ипак није у томе што су регионалне силе економски зависне од иностране помоћи, већ у елементима који их објективно чине регионалним силама. Ако политичка, економска и, нарочито, финансијска моћ имају све већи значај за задобијање доминантне позиције у глобалним односима, зато је, војна моћ одлучујући чинилац доминације у регионалним оквирима. Ни Турска, ни Бразил, ни Индија, ни Нигерија нису, нити ће ускоро бити политичке, економске, а понајмање финансијске силе, али јесу и зацело ће задуго остати регионалне силе захваљујући својој војној моћи.

Опредељење за посредовање у глобалним размерама с позиција силе као за нови и, могуће, општи начин сарадње с другим, а поготову с непослушним нацијама и државама нарочито је изражено у односу према суверенитету других земаља. Као историјски цинизам изгледа чињеница да су оне земље Запада које су некада биле најоштрији критичари Брежњевљеве доктрине „ограниченог суверенитета“ постале њени главни заговорници и да спроводе сличан, ако не и много радикалнији концепт „очувања међународне стабилности“, с обзиром на то да се њихов концепт ограничења суверенитета протеже практично на цео свет, док је Брежњевљев концепт важио само у оквирима територије Варшавског уговора.

У садашње време долази до изражаја и инструментализованост УН од стране конструктора „новог светског поретка“. Док се некада та

светска организација згражавала над сваком повредом суверенитета, нарочито малих земаља, и осуђивала га као највећи грех, сада, кроз легализацију права на интервенцију ради заштите људских права и очување мира и безбедности, практично одобрава угрожавање суверенитета сваке земље уколико је то у интересу најмоћнијих. Отуда сасвим одговара атмосфери каква сада преовлађује у ОУН изјава председника те светске организације, Бутроса Галија, изречена крајем 1992, да је „време апсолутног и ексклузивног суверенитета окончано“.

Судећи по свему, „нови светски поредак“ подразумева и трансформацију схватања права на самоопредељење, будући да га његови креатори за сада тумаче само као право народа на национално, али не и на политичко и нарочито не на економско самоопредељење. Такав приступ указује на субјективизам као могуће доминантно обележје нагавештеног „новог светског поретка“.

Присиљавање других земаља да интересе доминантних земаља „новог светског поретка“ доживе и признају као сопствене обавља се привидно морализаторски, а у суштини дубоко интересним уплитањем у унутрашње послове тих земаља у име „принципијелне“ и „глобалне борбе“ за трајно обезбеђење остваривања људских права и демократије, па је очигледно да је један од циљева успостављања „новог светског поретка“ не његово трајање као „дуге ере мира“, ³ него као епохе дуге, а у главама његових конструктора можда и вечите премоћи, иако историја упорно учи велике да је свака сила за времена.

„Нови светски поредак“, за сада, примењиваним методима оцртава своје контуре као контуре поретка насиља, у којем се од основних облика насиља фаворизују претња силом, принуда и пристанак, а од сложених субверзија – војна интервенција и рат. Такав концепт не могу да избегну ни силе у успону, попут СР Немачке и Јапана, услед настојања да се што активније укључују у разрешавање светских проблема, будући да то значајно доприноси њиховој промоцији на међународном плану и потврђивању све веће моћи, а не само досадашњег статуса.

Савремена национална држава

Једна од последица успостављања „новог светског поретка“ и услов његовог манифестовања и трајања јесте настајање и признавање нових националних као савремених држава. Разбијање вишенационалних федерација и успостављање нових националних држава омогућава доказивање доминације не само највећих над мањим и малим него и „зрелих“ на, за то идеалном, тлу „закаснијих“ нација. Раздробљеност некадашњег простора СССР-а као мултиетничке империје, као и некада стабил-

³ Из говора председника САД Џорџа Буша у ОУН, 1. октобра 1990, о „новом светском поретку као дугој ери мира“.

них мултиетничких држава попут СФРЈ, на више великих и малих узајамно сукобљених држава само на први поглед омогућује лакши надзор над њима, односно лакше спровођење иностраног војног, политичког и економског интереса у подручјима у којима новоформиране национално-државне грађевине, опијене националним „буђењем“ и у свему подзидане више прошлoшћу него визијом будућности, неумитно улазе у међусобне конфликте, а тиме и у разнолике форме зависности од других земаља, пре свега великих сила.

Будући да је савремена национална држава „актуелни део историјског процеса који повезује прошлост са будућношћу“, ⁴ може се говорити о најмање две врсте савремене националне државе – о затеченим у савремености и о свеже формираним, односно новонастајућим државама. Националне државе затечене у савременом добу имају за собом време највећих искушења, укључујући и тоталитарност, а убрајају се међу савремене националне државе највише захваљујући њиховом традиционалном приступу питањима државности и нације. За разлику од њих, свеже формиране, односно новонастајуће националне државе прави су изазов за истраживаче друштвено-политичких феномена. Загонетност њихове нагле и масовне појаве као архаичног концепта националне државе (за који се иначе одавно, од Истока до Запада, тврдило да је историјски иживљен и превазиђен) условљава покушај разјашњења не само узрока, нити само услова и околности њиховог настајања, него и њих самих као, очито, по много чему специфичних политичких појава, чији су настанак и егзистенција битно утицали на профилирање не толико „краја историје“, колико завршетка 20. столећа. Нема сумње, феномен новонастајуће националне државе тесно је повезан с процесом успостављања „новог светског поретка“, односно узрокован је умногоме нестанком блоковске равнотеже услед распада Источног блока уз пермисију СССР-а, демонтаже самог СССР-а и историјског фијаска социјализма као система.

Прекид идеолошке утакмице, која се завршила повлачењем социјалистичке идеологије са сцене друштава у којима је била државна идеологија, омогућио је да дуго пригушиване и формално одстрањене националне страсти и верске размирице избију у први план друштвених збивања не само у земљама – подручјима некадашњих социјалистичких, посебно федеративних и вишенационалних држава, у којима је доскора живело „братство и јединство“, него прво на тим подручјима, с изразитом тенденцијом ширења и на друге мултинационалне и мултирелигијске заједнице и подручја, пре свега неразвијених земаља, попут Индијског потконтинента и Африке, али и Европе и других привредно развијених, потенцијално конфликтних жаришта етничких композитума. До сада су ОУН евидентирале 75 таквих жаришта у свету, уз могућност драстичног увећања тог броја с обзиром на чињеницу да су у свету

⁴ Ernst-Otto Czempiel, *Die Zukunft des Nationalstaates*, у: Beyme, K. von, Czempiel, E., Kielmansegg. P. Graf: Politik 2, Frankfurt am Main, 1987, s. 361.

доскора постојале 22 федерације, у којима је живело чак 40 одсто светског становништва.

Веома је, при томе, значајна она карактеристика тих процеса која се уобличила током разградње „социјалистичке империје“ и СФРЈ као својеврстан раритет, садржан у томе што су већу ефикасност у тој разградњи испољили унутрашњи него спољни чиниоци разарања (и то неки унутрашњи чиниоци који су били „непредвиђени“, између осталог зато што је према аналитичарима Запада њихов ангажман био мало вероватан, а аналитичари Истока у те чиниоце нису смели да сумњају, а не они који су општетретирани као могуће снаге деструкције социјалистичких система). Ради се, пре свега, о улози бирократизованих партијских и државних елита које су биле много више национално него интернационално опредељене, а у слабости система откриле су могућност за сопствену профитабилност – успостављање националних држава као личних империја по сваку цену и независно од тога што су те „империје“ често остајале у границама карикатуралних територијалних димензија и нереспектабилног војног, политичког и економског значаја. Стари и нови „императори“ су показали да имају слуха за политичку моду – црвене одоре су брзо заменили одорама националних боја.

Немогућност рационалне контроле партијских и државних елита подстакла је њихове конфликте, а потом и настојања да добију ослонац у масама, који им до тада није био потребан. Мобилизација маса ради доказивања исправности политичких ставова елите и чврстине њене позиције власти на најбржи и најлакши начин могла се извести интензивирањем националних и верских осећања као до тада неискоришћеног резервоара ирационалности у друштву.

„Домаћи“ узроци распада социјалистичких федерација и настајања нових националних држава

Неспорно је да је главна покретачка снага и духовна потка нових, углавном антисоцијалистичких друштвених покрета и гибања у земљама источне Европе, СССР-а и СФРЈ био национализам. Парадокс је у томе што су га институционално зачеле или омогућиле комунистичке елите тих средина, иако су, барем формално, комунистичке партије увек словиле као заклето непријатељ национализма. Тај обрт у понашању „црвених бирократија“ има посебан историјски значај и захтева дубље анализе (назнаке које следе у функцији су увода у могуће дубље појашњење те појаве).

Чињеница је, пре свега, да национално питање у социјалистичким земљама не само да није било решено, како је тврђено, него је само било снагом социјалистичке идеологије потиснуто у други план друштвених збивања, па је тако фактички остало и запретено и нерешено. Била је то, истовремено, једна од највећих мањкавости етничких шареноликих социјалистичких система, која је законито морала произићи већ из

тврдоглавог догматског ослањања искључиво на технолошки подграђене постулате Маркса и Енгелса о нацији и њеној метафизичкој перспективи, које сада и истакнути марксистички⁵ сматрају најненаучнијим, па чак и антиисторијским делом Марксове и Енгелсове теорије о друштву.

Оцењујући буржоаско-демократска револуционарна гигања у Немачкој и Мађарској 1848. и 1849. године, на пример, Маркс и Енгелс су се обилато служили ненаучном поделом народа на „историјске“ и „неисторијске“ и на „прогресивне“ и „реакционарне“ нације. Без дубље анализе околности које су условиле да већи број припадника неких народа, на пример славонски, барањски и банатски Срби, учествује у гушењу тих револуција, они су изrekli више пута веома тешке, историјски дисквалификационе оптужбе не на рачун тих учесника у догађању него целих народа, што се и сада користи у актуелној сатанизацији српског народа. Истина, они тада нису имали ништа боље мишљење ни о „Хрватима – надутим варварима“, него чак и горе. Ипак, када се требало одређивати између јужнословенских народа као могућег „друштва“, сматрали су да би, пред некаквом најездом панславизма и поделом Европе на зону демократије и панславенску зону као област недемократије, „било лепо кад би Хрвати... сачињавали први борбени ред европске демократије“, ⁶ док би за Србе било најбоље да се етнички потпуно утопе у вековима натурану оријенталност.

У социјалистичким земљама је доминирала лења, догматска марксистичка мисао израсла из неконзистентних поставки Маркса и Енгелса, а доцније и Лењина и Стаљина, о нацији и националном питању. Када се на ту мисао ослонила догматска политичка пракса бирократије, крах неких наизглед различитих, а у суштини истородних социјалистичких модела решавања националног питања био је неминован. Тако је, без икакве сумње распад социјалистичких федерација значајно олакшала друштвено нефункционална, више идеолошки него друштвеним потребама условљена разубуђеност њихове државности на два и више нивоа – савезном и републичком, односно покрајинском. Упоредо са стицањем и других услова за бујање национализма, републике и покрајине социјалистичких федерација су *de facto* све више бивале државе, да би на самом крају свог федералног живљења биле више државе и од саме савезне државе.⁷

⁵ Видети, на пример, Најдан Пашић, *Нација и национализам, Енциклопедија политичке културе*, Београд, 1993, стр. 719.

⁶ Ф. Енгелс, *Демократски панславизам* (К. Маркс/Ф. Енгелс: Дела, том 9, стр. 228).

⁷ То веома илустративно потврђује и покушај државног удара у СССР-у 1991. године. Да су они који су покушали државни удар централисти види се већ и из тога што су покушали да га изведу само на савезном нивоу. Потцењивање републичких државности и моћи брзо им се осветило. Републике су реаговале као од савезне власти објективно независне или мало зависне државе у којима *није* изведен преврат, што је било одлучујуће. Заинтересоване стране силе су то схватиле много брже од превратника, па су и све форме подршке нуђене републикама и њиховим вођствима као државама, безмало на начин као да је преврат покушан у држави која и не постоји!

Ако се таква чињеница доведе у везу с податком да је једна од специфичности Средње, Источне и Југоисточне Европе стварање бројних нација које или нису уопште, или нису историјски одлучујуће дуго имале своју државу, егзистирајући уз или кроз нације које су је имале, постаје јасно какву су запаљиву смешу етничитета, идеологије и граница као израза волунтаристичко-етатистичке површности и небеноволенности комунистичких елита сачињавале некадашње социјалистичке федерације. Уз то, ни историјско оправдање за стварање националне државе, условљено историјским и цивилизацијским напретком настајања реалне нације стварних припадника народа из формалне нације контингентних држављана, није нимало често на тим просторима већ из разлога што цивилизацијски задоцнеле нације, и још чешће у историјском развоју закасниле етничитети који претендују да буду признати као нације, нису и задуго не могу бити реална нација управо из разлога цивилизацијског дозревања.

Једнострано искрено заједништво, које је таквим нацијама обезбевало мање-више паразитско сазревање до тренутка процене о већој користи од посебног живљења него од заједништва, било је само поспешивано њиховим социјалистичким подржављењем, односно давањем и буквално државног статуса национално профилисаним републикама. Праксом свога распада оно је омогућило да се формулише једно начело које скоро има снагу закона, и које ће у будућности вишеетничких заједница можда бити више уважавано. Оно гласи: уколико се стварају вишенационалне федерације од нација које су бар у више форми и на више историјских начина иживеле своју државност и од нација које то нису успеле, та врста асиметрије узрокује последицу у форми тенденције да ће се искористити прва озбиљнија друштвена криза у таквој федерацији како би нације које нису иживеле своју државност покушале или успеле да се отцепе. При томе се назире и још једна нова тенденција: да национално-државне творевине које настају сепарацијом или које прокламују сепаратисти као свој циљ не теже више, као некад, пуком припајању националној матици, а још мање утапању у њу без задржавања елемената државности, већ много више самосталној државној позицији, односно статусу националних држава (које могу и треба, али не морају да буду у тесном федералном односу с матицом).

Улога националистичких идеологија

Апорија новонасталих националних држава умањује се и сазнањем да су претежно настале артифицијелно, као „дар Запада“, што им одузима драгоцени идентитетни патос тајне историјског самопостигнућа. Разлог за такав „дар“ је увек војни, политички или економски интерес дародавца. На пример, разлог за преурањено признање суверености сепарираних југословенских република је тај што само суверена нација може да се одрекне дела суверенитета.

Да дародавцима, стварним и могућим, настоји да се угоди на начин који неће искључивати и реализацију интереса интерних политичких елита потврђује и начин елиминације идеологије која је изразито сметала дародавцу. Уместо идеологије социјализма, масама је журно понуђена идеологија национализма, као да су елите стрепеле да неко други не попуни празан идеолошки простор или да се не промени профил друштвене свести као до тада структурно веома погодно тло за узгој друштвених утопија и митологија.

Употребна вредност националистичких идеологија за политичку елиту очигледно се састојала, пре свега, у могућности лаке и брзе замене социјалистичке идеологије националистичком, у њеној способности транзиције интерних друштвених тензија на спољни план, односно терен екстерних националних релација – од нације ка свему другом што је окружује, а превасходно значи према другим нацијама, као и у томе што се националистичком идеологијом може веома брзо и манипулативно лако изградити осећај реалне угрожености сопствене нације независно од стварне заснованости тог осећаја.

Будући да је ирационализам увек основа национализма, понашање националне масе или гомиле политички третиране као супстрат нације бива увек уважавањем и бригом за њу од стране вођства подстакнуто да постаје више нагонско него иначе. Стално и интензивно наговештавање спољне опасности по национални организам доводи прво до духовне хомогенизације нације, која је вођству преко потребна да би било национално вођство, а затим и до нагонски иницираног, али системског и институционализованог подизања нивоа спремности за одбрану. Тиме се, уједно, стварају претпоставке не само за успешну одбрану него и за „превентивно“ угрожавање стварних, још чешће, поготову у тој почетној фази, претпостављених противника.

Лакоћа националистичке манипулације агресивом као одбраном испољава се у својеврсној сличности природног закона спојених судова с друштвеном тенденцијом која важи у домену изазивања међунационалних конфликта, а која често изгледа као савршен споразум вишенационалних елита из различитих, интересно супротстављених, па чак и завађених држава или нација. Наиме, док се у једној националној средини проповеда националистичка идеологија, националне елите у њеном окружењу никада не седе скрштених руку, па се раздражене или наплашене масе једне „угрожене“ нације лако могу уверити у паралелизам пораста национализма и код нација у њиховом окружењу, што води стању да их са супротне стране брзо назидане националне барикаде увек чекају нахушкане масе неке друге нације, са такође брзо и лако импутираном свешћу о сопственој угрожености. На крају се испоставља као реалност да су нације, услед узајамно набујалих непријатељских осећања, стварно угрожене једна од друге, па се почетна материјализација лажи елите претвара у истину са често трагичним последицама.

Националистичке идеологије очигледно доприносе настанку нових националних држава и тако што помоћу њих агресивније националне елите инспиришу и оснажују и мање амбициозне елите суседних нација да склоне или затворе „своје“ нације у „своју државу“ од све већих опасности од подржављених нација које се налазе у истој геополитичкој арили.

Будући да се свако угрожавање најбоље отклања снагом и ојачањем онога ко је угрожен, стварно или привидно угрожена нација тежи сваковрсном војном, економском и политичком јачању. Реални ефекти на том плану често су помешани с последицом неизбежног привида, јер је тешко избећи да се атрибут ојачања случајно или интенционално повремено не поистовети с атрибутом величања. Ако се у настојању постизања квалитета „што боље“ замени с преференцијом „што више“, граница националног и националистичког се губи и остаје само благо разграничење са шовинизмом.

Изазивање спољних, међунационалних конфликта увек значи дуго-трајно пригушивање унутрашњих, чиме се обезбеђује трајност владавине затеченог, односно новог вођства, уколико влада на истим, националним принципима. Оне комунистичке вође и елите које су заиграле на карту национализма својом или туђом вољом, свеједно, углавном и сада владају, а вођства која нису уопште или до краја прихватила нову идеолошку моду и национално политичко понашање углавном су морала да одступе.

Пошто се ради о опстанку нације, а он је увек одређен као највиши циљ, то условљава давање апсолутног поверења нације националном вођству, што води к поседовању огромне моћи. Зато је сасвим природно што се у националној држави политичке елите такмиче у томе ко је боље национално одређен, као и у доказивању умешности спровођења националног интереса, исто као што се и у масама, на нижим нивоима политичког живота, припадници национално хомогенизоване масе такмиче у томе ко је више националан. Аксиолошка разлика између боље и више, између квалитета и квантитета, у политици се често губи њиховим неизбежним преплитањем услед идеолошке замагљености доминантних вредносних скала.

Супротно распрострањеном уверењу, национализам није „дар Запада“ него дар националних елита своје народу који је за „Запад“ тек подношљиво идеолошко решење док је у функцији реализације његових интереса и, у сваком случају, боље решење од некадашњег. Такав однос „Запада“ према национализму потврђује и оштрина односа према новонастајућим национализмима уколико нису, или уколико више нису у функцији остваривања политичких, војних и економских интереса стојера „новог светског поретка“. Разлог за то је ирационализам национализма, који може довести до одрицања послушности, из чега по „нови светски поредак“ могу проићи и такве последице као што

је његова неконзистентност или немогућност спровођења апсолутне контроле над свима и у сваком тренутку, што су иначе основни принципи његовог функционисања и трајања. Тиме се може објаснити и амбивалентан однос господара „новог светског поретка“ према новонастајућем национализму – он је драгоцено средство за разбијање социјалистичких држава и протеривање социјалистичких идеологија са тога тла, или барем за потчињавање тих идеологија ако не либерално-демократској онда националистичкој, али га је тешко контролисати, нарочито његов уплив на понашање етничитета у другим, несоцијалистичким, па и високо развијеним земљама, што може довести до угрожавања концепције „новог светског поретка“. Отуда и оцене идеолога „новог светског поретка“ да је извршено „истеривање ђавола врагом“, као и одлучност да се након обрачуна са социјализмом радикално елиминише национализам, за шта, истини за вољу, барем јавно, није обелодањен никакав рецепт. Немоћ да се томе приступи израз је немоћи да се одрекну услуга националистичких елита, тим пре што је њих много лакше осудити него сменити, бар тако дуго док иза њих стоје масе изразито и искрено национално опредељеног народа. Проблем је утолико већи што су националистичке елите углавном постале елите државног значаја, па се и релација „новог светског поретка“ према национализму неминовно мора изразити и као однос према новонасталој националној држави, што је веома незгодно с обзиром на то да у њима славље у част стицања државности још траје, а све што је у вези с нацијом високо се вреднује.

Насиље и сакралност као важне особине нових националних држава

Док је код националних држава затечених у савремености углавном јуристичка традиција одлучујући елеменат за третирање државе као националне, други тип савремене националне државе – свеже формиране, односно новонастајуће, категорију државе подразумева махом сакрално, као националну светињу, дакле као вредност равну светости. Већ и сам начин стварања националне државе тога типа води у њену сакрализацију, у општи доживљај државе као светости, јер свако претерано одушевљење неком радњом (што укључује и намерно и ненамерно изазвано и формално претерано национално одушевљење) доприноси прецењивању и обожавању те радње, као и њених последица, и претварању лаичких у свете ствари.

Тај тип националне државе има историјску подлогу за настајање и у тежњи тзв. квалитативног закаснелих, што не значи увек и квантитативно малих нација да „одрасту“ постајући државотворне. Потврда коначне или довољне зрелости нације стиче се, према уверењу њихових националних вођстава, већ државношћу или углавном државношћу. За-

то је стварање сопствене националне државе највиши циљ, уз који иде атрибут морања. Без државности, сматрају они, нема могућности за дефинитивно профилиране међународне идентификације нације, нема легитимације цивилизацијске сазрелости, нити крунског доказа о пунолетности нације. Тако одређена, савремена национална држава тог типа, због социјалних и обичајних услова у којима настаје, мора бити схваћена као светост, а како све што је свето тражи као потврду своје вредности и важности жртву, дакле свето насиље, тиме се може објаснити и мања или већа количина насиља, која у различитим формама, али по правилу, прати настанак тог типа савремене националне државе.

Будући да такве националне државе настају на тлу некадашњих вишенационалних државних заједница и насиље започиње као институционална деструкција – као врста структурарног насиља над дотадашњом државом. Снага, политичког и социјалног националног потреса, пре свега источног, модификовала је гесло „Очување државе најважнији је задатак“ у гесло „Стварање државе најважнији је задатак (нације)“, а тајна неслободе вишенационалног заједништва уступила је место тајни неслободе оргијастички доказане посебности нације и њене државе у савременом добу.

Да ли ће доћи и до директног физичког насиља и у којој мери зависи од више чинилаца, пре свега од понашања (обично међунационално сукобљених – територијално конкурентних) националних покрета, што увек у крајњем значи од понашања њихових вођстава као националних елита, која, тежећи да се дочепату сопствених држава, могу или морају да се понашају на различитим нивоима конфликтности зависно од бројних чинилаца – почев од степена њиховог (не)знања и умећа па до чинилаца попут изразите интересне опредељености моћних међународних државноправних субјеката у форми потпуне наклоности и подршке или ненаклоности. У сваком случају, национална вођства која граде државу никад се потпуно не одричу насиља, нарочито не насиља схваћеног као противнасиље, и последње могућности за остварење свог циља – националне државе као материјализације националног политичког сна.

Прастаро је правило да државе које желе да буду признате морају бити у стању да воде рат. Новонастале националне државе ту архаичну могућност претварају у нужност свог савременог поступања унутар или ван својих граница. Извориште конфликта је дефинисање националне територије као државне. Наиме, свака од новонастајућих националних држава поставља себи задатак да оствари границе у историјској визури, али не у општој или просечној, већ увек у оној из неког од периода евентуалне претходне државности или територијалне запоседнутости у којем је тадашња „национална“ елита имала или полагала право на највећу као националну територију. Будући да суседне националне

државе величају потпуно различите периоде своје историје, разумљиво је да им се тако осмишљене и жељене границе пресецају и брзо постају разлог за нетрпељивост и рат, који је увек утолико већи уколико је могуће „ослобађати“ „заточене“ припаднике своје нације у другој националној држави. Отуда и толико ратова на тлу некадашњих етничких федерација будући да је скоро немогуће избећи да припадници неке „тек подржављене“ нације не живе у већем броју и изван границе њихове националне државе. Стога је од поштовања било каквих граница, много природније да се од новонастајућих националних држава очекује експанзија, односно захтев за њом, чак и ван свих граница смислености – „наше је дотле где живи и најмањи део наше нације“, што у крајњем може бити тумачено и где живи појединац.

Непостојању резерви према насиљу иде на руку и чињеница да оно оргијастичко, варварско својство нације, које је уткано у генетски код сваке нације, није настанком националне државе најзад одстрањено као што се то тврди у заносу и манифестима новооснованих националних држава, него је, зависно од политичког интереса, или само дисциплиновано, или још више подстакнуто ради угрожавања и уништења других нација и уопште непријатеља дате нације. Ту долази до изражаја интерпретативна функција националистичке идеологије у настојањима да се оправда или велича такав приступ насиљу, па и геноциду, као доказу моћи, снаге, па чак и виталности нације.

Очигледно изузетно важан чинилац за појаву насиља у часу настајања нових националних држава јесте и постојање, односно непостојање културе смрти, која је шира од политичке културе, а обухвата приступ умирању и човека и државе. Када је постизање бесмртности умирањем схваћено сократовски, категорија нације остала је подређена категорији државе. Могуће је и приступање чину смрти као историјском увежбавању коначне смрти државе, наизменичним усмрћивањем дотадашње ненационалне државе и успостављањем нове – парадоксалног дијалектичког споја нације и државе, као споја живог и мртвог, неинституционалног и институционалног бића.

Суштински анахронизам је у томе што се држава не посматра на новодемократски, процесуално динамички начин, него на стародемократски, статички начин као грађевина – материјализација мистичне националне моћи. Анахроно-обредни третман државе као грађевине – светости захтева поштовање обичаја да се у темеље грађевине угради крвна жртва да би грађевина постала драгоценија и стабилнија, и да би задобила „велику сугестивну моћ над вољом људи, над јавним мишљењем света, над осетима и осећањем правне државе“.⁸ Уопште, на назначеном простору настајања нових националних држава укорењено је и официјелно и неофицијелно наглашавање веће вредности новоуспо-

⁸ Carl Schmitt: *Nationalsozialismus und Rechtsstaat*, у *Juristische Wochenschrift*, Н 12/13, Berlin/Leipzig, 1934, str. 714.

стављене државе на тој основи – количини проливане крви и многобројности, односно величине жртве.

Ако обичајно родно тло новонастајућих националних држава високо вреднује сваку, а посебно масовну и невину жртву (мада већ сам појам жртве увек укључује и елемент невиности – барем у чину жртвовања), онда кроз нормативно-цивилизацијске упливе насиље постаје лако не само обичајни него и државни обред. Притом се обавља и интересна селекција. Обичајне норме се бирају према критеријуму корисности по дневну националистичку политику. На пример, наведени обред жртвовања требало би увек да укључује и покајање, али оно, по правилу, изостаје јер би, услед спуштања на ниво дневнополитичког доживљаја, било не само банализовано него би могло бити протумачено као слабост и признање сопствене грешности, које је, иначе, супротно интенцијама дневне политике, у сферама духовног и религијског третмана чина приношења жртве не само уобичајено него и пожељно.

По правилу, увек када се не могу из различитих посебних разлога задовољити традиционалним приступом о општој потреби националних држава да се „појединачност свести мора принети на жртву“ у име националног као колективног интереса, нове националне државе захтевају и приносе крвну жртву. Тада се исказује „негативан начин настајања као стварна моћ заједнице и снага њеног самодржања“⁹ и потпуно се изражава ослобођена колективна енергија и воља за ризик окрвављене државности која сједињује индивидуе у нацију државе или државотворну нацију.

Геноцид

Откад је човек закорачио Земљом није починио грознијег греха од геноцидног. Истребљење недужних људских створења независно од старосне доби и пола само зато што припадају некој раси, нацији или вери није, на жалост, само пратилац прошлости и превазиђено оживотворење оргијастичких идеологија него и срамни печат цивилизације садашњости. Никада толико колико у 20. веку политички човек није говорио о миру и људским правима и, истовремено, никада у историји људског рода није било века у којем је било и опстало толико ратова, крви и насиља.

Теоријски, геноцид почива на старим предрасудама о великим и малим, више или мање вредним, бољим и горим народима, односно на баналним клишеима, па ни сам не може бити друго до клише безобзирног остваривања јасних политичких и геостратешких интереса уз помоћ митова и нејасних предрасуда. Управо такав геноцидни клише претворио је, буквално преко ноћи, мирољубиву земљу каква је била СФР

⁹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, Reclam Nr. 8460 (6), Stuttgart, 1987, str. 270.

Југославија у земљу смрти, страве и разарања свега што је стечено у полувековном миру. Разбијање Југославије споља и изнутра мора бити посматрано као прагрех највишег степена који је породило садашње безбројне крупне и ситне злочине и грехове на њеном некадашњем тлу. Починиоци тога прагреха нису и можда никада неће бити прецизно персонално идентификовани. Но, у глобалу се зна, а документи то потврђују, које иностране силе су то проузроковале, уз помоћ домаћих осамостаљених политичких, пре свега републичких и националних елита.

Будући да нису биле способне за цивилизовани разлаз, националне елите су се определиле за нестрпљење и брутално насиље над другим народима, укључујући и геноцид над српским народом у Хрватској и Босни и Херцеговини. Не ради се о томе да тада важећу идеологију и политички систем није требало мењати, већ на који начин и по коју цену. Садашњи резултат одабраног начина јесте да сви народи живе лошије него што су живели и да, чак, и умиру на гори начин него што су умирали. Због тога и јесте злочин чин разбијања СФРЈ као „Нојеве барке Балкана“, у којој су сигурност уживали сви народи који су се у њој налазили.

Посебно су лоше прошли и пролазе припадници српског народа, који је тежио да сачува Југославију. Тежини његовог положаја допринела је предрасуда о Србима као вечитим жртвама које увек праштају све зло почињено над њима. Убеђење о мазохизму једног народа постало је постулатни ослонац сепаратистичке политике, која је сматрала да ће цену платити искључиво српски народ. Но, српски народ је овога пута искочио из клишеа. Није дозволио да буде само жртва и помагач великих у њиховим биткама у којима је остајао и крвавих и кратких рукава. Опоменут историјом, није дозволио да га воде на кланицу као толико пута раније. Организовао се и бранио. Изненађени отпором Срба, на који нису навикли, сепаратисти су прогласили Србе који бране своје куће за агресоре. Чињеница да ни Срби у овом рату нису пуке жртве и да и они убијају, иако је обележје сваког рата да човек у њему убија и превентивно да не би био убијен, обилато је искоришћена да се сатанизује цео српски народ као народ који мрзи и уништава друге народе. Правници би рекли да има елемената за тврдњу о прекорачењу нужне одбране, али међународни судски вештаци нису објективни. Они као да желе опстанак клишеа по којем Срби поново треба да допусте, у име утемељења хрватске или нечије друге националне државе, да буду клани, мучени и протеривани с вековних огњишта. Шта више, ако Срби то не желе – они ће их принудити. Поставља се питање зар они који себе сматрају господарима света не слуте да вртлог политичке махнитости Балкана не може бити разрешен пристрасношћу, а да евентуална додатна употреба силе са стране може само изазвати контраефекат са далекосежним последицама по светски мир.

Њихова снага је велика, а уплетеност у геноцидност новонастајућих националних држава таква и толика да сами себи могу највише помоћи ако зауставе и себе и друге на начин који обезбеђује мир и достојанство.

Значај вере и издаје

У трагању за националним идентитетом вера је постала неопходан репер за утврђивање посебности националног идентитета као важна мера разликовања и сродности с другим етничким групама. Тако се дошло и до особености новонастајућих националних држава да се у њима нације увек идентификују и строго монорелигијски,¹⁰ док то није случај у националним државама затеченим у савремености. На пример, у Немачкој или Француској за припадност нацији није одлучујући критеријум верска припадност него поданички статус. Ту видно долази до израза јуристичка традиција као утемељење националне државе, будући да се правним путем стиче статус припадника нације независно од вере, а све више и од порекла. Укратко, држављанин је припадник нације.

Зависно од тога која нација, а тиме и вера, доминира у етнички и религиозно мешовитим друштвима,¹¹ и то не само квантитативно него и квалитативно у сфери политике и, нарочито, политичке власти, новоформирана национална држава профилира свој религијски имиџ – чија вера онога и власт, а не само чија власт онога и вера. Иако треба узимати у обзир религијске, а тиме и државне специфичности новонасталих етатистичких творевина националних елита, у свима њима постоји сродна тежња ка патријархалном моделу демократије као идеалу нормативно неограничене или слабо ограничене децизије вођства, што никако није и не може бити одлика правне као демократске државе. Антинормативизам политике тих држава такође варира, сем у доследности антинормативистичког одређивања националне издаје и разликовања политичких пријатеља и непријатеља, које је много више нагонско, засновано више на инстиктима одржања колектива него на правној валидности нечијег односа према нормама које се сматрају национално важним и важећим.

И поред свега тога, једна од традиционалних појава које утичу на профилирање структуре политичких система нових националних држава и специфично усмеравају политички живот у њима јесте обнова јаког уплива религије, односно интензивног учешћа црквених кругова у политици. Пошто је тај утицај понегде веома изражен, има мишљења да су неке нове националне државе успостављене чак као теократске,

¹⁰ На пример, у „Гласу Концила“ се деценијама често понавља теза да „тко није католик не може бити Хрват, управо као што и Србин може бити само нетко ко је православца“.

¹¹ Македонски пример показује да, ако цркве настоје да се установе као посебно-националне и онда када је религија иста, тиме се, у ствари, највише инсистира на посебности етничитета.

што је ипак претерано, иако нема новоформиране националне државе у којој не постоје неки елементи теократизма. Међутим, ти елементи никада не преовлађују над осталим елементима структуре нових националних држава толико да би укупна државна творевина могла бити означена као теократска. Уз то, постоје и велике разлике у степену присутности елемената теократије, као и разлике које се јављају услед особености доминантних религија, као и других чинилаца, попут иностране институционалне подршке националној цркви, степена те подршке, постојања супарништва црквених националних и ненационалних институција, супарништва националних црквених и националних световних ауторитета и институција, као и степена изражености те врсте конкурентности, и слично. У сваком случају, постоје велике разлике између нових националних држава и оне се не могу сводити под генералне оцене о њиховој религијској обојености или теократичности.

За релацију католичанство – политика, на пример, карактеристичну за нове националне државе у којима је католичанство доминантна религија, својствено је да увек мач иде испред крста и да постоји историјски структурирана свест о потреби лакшег праштања свих, па и политичких грехова себи него другом. При томе опрост од другог не тражи, нити се другом даје, а ако се тражи, увек се пре добија за себе од сопственог националног политичко-црквеног вођства него за туђина, од кога се опрост прима, мада се превише не очекује.

Насупрот томе, везу православља и политике, која се одражава на укупном профилу православних националних држава, највише карактерише присутност, такође историјски формираног става (не само православљем већ и обичајним правом) односно распрострањеност свести чије је обележје претерана самокритичност према свом колективитету (породица, нација). Захваљујући томе што је вековима неговало мит опроста и култ ширине духа, православље има приступ политици по којем крст иде испред мача, а често није потребно чак ни то да се грешник, злочинац, нарочито туђин, покаје да би му се дао опрост греха, што није сасвим уобичајено у хришћанству. Та појава је инспирисала тезе о племенитом мазохизму као урођеној особини српског народа, и то као особини коју су други одавно учили и много пута искористили, а коју Срби нису имали снаге себи да признају. Међутим, научни приступ механизму аутодеструкције у Срба демистификује „прирођеност“ те особине уколико се добро познаје историја српског народа. Лако праштање другима било је историјски неопходан услов вековне адаптације и преживљавања поробљеног народа и појединца. „Праштај и остави освету Богу“ некада је био став који је изграђиван као услов *sine qua non* преживљавања под Турцима, а сада је то само још недовољно избрисан историјски траг првобитне националне свести. Наиме, ради се о историјски изнуђеном стању свести због нужности праштања зла завојевачу коме Срби нису били у стању вековима адекватно да се освете, а још мање да га принуде на покајање.

Сродним историјским разлозима може се објаснити традиција православља да се лакше прашта свима другима него себи. Строгост према себи и пренаглашена грижа савести за морални преступ у формама какве не познаје католичанство били су нужни зарад преживљавања не само појединца него и зарад опстанка нације у целини, и отуда је највећи грех била и остала издаја, а нарочито издаја вере, која је била духовни бастион српства као етничке посебности и главни услов за очување бића српског народа. То објашњава и сада присутно пренаглашавање значаја издаје и пренаглашавање освете издајнику у односу на значај који том чину придају етнички сродни народи.¹²

У православном миљеу издаја се увек прво доживљава као тежак морални прекршај, па тек онда као правни и обичајни преступ, који се може испољити у две форме – издају чињењем и издају нечињењем, а по садржају је претежно интересна радња, мада може бити и акт безнађа. Дакле, тај миље, без обзира на строгост осуде чина издаје, испољава и већи степен разумевања од других, будући да у њему доминира разликовање тога чина као чина који се обавља ради користи, из ниских побуда, али и чина који људи не чине само када желе него и кад морају. Та разлика долази до изражаја и у осуди издаје.

Национална издаја је митологизован појам не само на просторима православних него и скоро свих новонастајућих националних држава, и то не толико из историјских, колико из политичко-практичних разлога. О њој се увек говори као о најтежем греху, којим се нарушава и угрожава национални интерес, односно национални ресурси сигурности, територија, животи и материјална добра, али и духовне вредности једне нације. У тим државама митом о издаји често се прикрива неспособност вођа или колективизује политичка кривица, а утеха маси, у оба случаја, треба да буде лакше прихватање политичких и војних пораза нације. Осим тога, предимензионирање значаја издаје доприноси стварању мита и одржању свести о величини нације.

Као национална издаја се дефинише одбијање да се појединац, група или организација подреди друштвено доминантном, обично системском, па чак и режимском схватању успостављености националног јединства, које у новим националним државама најчешће подразумева апсолутну хомогенизацију свих националних јединки у националну масу. У условима стварне или привидне угрожености нације стање сливене свести националне масе одређује и оцењује свако појединачно или групно

¹² После Другог светског рата, на пример, у СФРЈ постојао је видно различит приступ у осуди ратно-квислиншког понашања у различитим националним срединама. Међу Србима је осуда сопствених квислинга била не само интензивнија него и много дуготрајнија него, на пример, у Хрватској, у којој је квислиншко понашање било много израженије, и то много више из наведених разлога него из оних које наводе површни истраживачи (на пример, србофобна конструкција бивше социјалистичке државе, хрватско-словеначко порекло Јосипа Броза или, најпросто, некаква трајна и необјашњива светска завера против Срба).

одступање од стања хомогености, односно неучествовање у чину хомогенизације, као драстичан облик несолидарности и лош пример уздизања личног изнад општег интереса, пример који, ако се масовно следи, може да проузрокује угрожавање свих, дакле, у крајњем – целе нације, чиме се заокружује аргументација за изрицање суда о тежини кривице. Она тиме постаје највећа могућа – кривица националне издаје.

Тај израз политичког мишљења и понашања у новим националним државама није ништа друго до вид борбе за моћ конкурентних националних елита. Зато се у националистичкој арени успех у надвладавању политичких противника увек доживљава и као успех у доказивању њихове неспособности и кривице због неправилног или недовољног остваривања националних интереса. У случају процене о потреби за радикалнијом елиминацијом политичких противника са политичке сцене, а не само њиховог надвладавања, неостваривање националног интереса је доказ кривице оптужених за националну издају. Тиме се повратно обезбеђује подразумевање да је надјачао онај ко је боље и више национално одређен, ко се боље и више национално понаша, односно делује у интересу нације. У ствари, сви ти механизми увек, у крајњем, служе задобијању, очувању или јачању позиције власти и сваке супрематије националне елите над нацијом. Несрећа оних нација којима се на погрешан начин догоди национализам као опште друштвено и системско ирационално стање јесте и у томе што је процес отрежњења болнији, непријатнији и дуготрајнији од процеса уласка у стање опијености и замрачене свести. Елита има предност над масом и на том плану. Она се исказује у њеној бржој прилагодљивости на нове екстерне и интерне политичке услове када прође време национализма, што само потврђује сумње да се саме националне елите ретко искрено и претерано, а поготову трајно, одају националном заносу који тако ватрено препоручују масама, и да, уз то, увек пажљиво воде рачуна о свом личном и групном интересу и на тај начин што спровођење општих националних интереса остављају масама, често им одређујући то и као задатак.

Национална као правна држава

Чињеница је да су затечене националне државе настале много више процесуално и претежно уз помоћ интерних правнодржавних механизма, а да новоформиране националне државе настају уз пуно наглости и претежно уз помоћ екстерних правнодржавних механизма. Такав настанак омогућава разумевање националне државе као искључиво или доминантно државе једне, владајуће нације, и могу служити као допуна објашњењу о међунационалној и уопште друштвеној нехармонизованости тих држава као социјалних држава.

Подстакнуте дуплим стандардом „новог светског поретка“, у третману свог деловања нове националне државе такође развијају и спољну

и унутрашњу политику дуплог стандарда. Изразит пример за то је дупли стандард у тумачењу права на самоопредељење народа у Хрватској.

Најчешће, ипак, у новоформираним националним државама све националне групације имају формално иста права. Исто тако, најчешће постоји међу њима разлика у могућности коришћења тих права, јер их неки могу користити више и чешће, неки мање, а неки мало или никако. То што је једна национална групација увек, понекад чак и формално, преобладајуће одређена јесте доказ више да су нове националне државе поникле на рушевинама социјалистичких федерација усвојиле као део пожељног наслеђа фаворизовање, односно угрожавање права различитих нација, с разликом испољеном у бруталнијем обелодањењу таквог става.

Док је код затечених националних држава принцип поделе власти углавном одавно испоштован, у новоформираним националним државама власт је углавном јединствена и недостатно подељена, иако постоји претежно добро конструисан привид поделе власти. Основни узрок за то није мањкавост правне науке, већ доминација националних покрета, односно њиховог вођства схваћеног истовремено као државног вођства у сфери остваривања власти кроз обликовање права и политике.

Проблем легитимитета постаје посредством правних норми и нарочито устава проблем националне самосвести. Устав нових националних држава би требало истовремено да потврди и реалност постојања државе као израза остварене воље нације и степен свести нације не само о непотребности било каквог супротстављања таквој држави него и свести о нужности стапања грађанина и нације, односно свих друштвених индивидуалитета и колективитета у јединство с државом у којем не доминира нација него држава. Тако се стварно или формално жељени улазак у артифицијелно заједништво условљава и плаћа напуштањем општеприродног заједништва и самосвешћу о томе. Ослобођење појединца и целе нације од њихове природности схвата се тада не само као најважнији задатак него и као услов *sine qua non* досезања способности живљења националног као државног бића.

У политичкој науци постоји изразита сагласност¹³ о томе да су четири најзначајнија легитимирајућа концепта државе: правна држава, национална држава, демократска држава и држава благостања, не само историјски настајали тим редоследом у готово свим развијеним друштвима него су се тим редоследом у њима углавном и материјализовали. Такав редослед остваривања концепата државе не само да није испоштован ни у једној новонасталој националној држави, него се обично тежи истовременом успостављању националне, правне и демократске државе, док о држави благостања обично нема ни говора. То се може објаснити не само страхом од могућих поређења с некадашњим обећањима о

¹³ K. von Beyme, *Das Ende des Realen Sozialismus?*, у: Spatzenegger, H. (Hrsg.): *Das verspielte „Kapital“?*, Salzburg, 1991, str. 65.

социјалистичкој држави као творевини концептуално сродној држави благостања, које може да изазове неповерење маса, већ и тиме што је понуђени национални занос по мишљењу националних елита сасвим довољан мотив за ангажовање маса у изградњи и учвршћењу нових држава, па нудити визију благостања не само да није неопходно него је и сувишно. Тежња за постизањем концептуалног паралелизма државе углавном и не може у почетној фази да има друге резултате сем почетних – а свака од тих држава је започела свој живот као национална, а не као правна или демократска држава.

Изразито је опредељење свих новонасталих националних држава да се означе и декларишу, мада не увек и да се понашају као правне државе. Уопште узев, правна држава се много више налази као термин у техничкој употреби него што се осећа у политичком животу новоформираних националних држава, између осталог и због тога што се ново уређење не гради из новог темеља, него на темељима претходног, па прекомерна употреба термина правна држава не само да није постала излишна услед стварне остварености правности државе и новог уређења него је и преко потребна као маска правности и уопште добре, демократске уређености друштва.

Уз речесто непоштовање људских права и слобода држављана који не припадају државотворној нацији, у политичком животу новоформираних националних држава пренаглашен је принцип доминантног, па и апсолутног вођства, који је неспојив с принципом правне државе и који новоформиране националне државе више приближава моделу патријархалне демократије као историјски и цивилизацијски често ближем облику уређивања друштва. Специфичност је у томе што новонастајуће националне државе имитирају принцип апсолутног вођства тако што га не примењују као принцип персоналног, него као вођства националног покрета,¹⁴ који је обично толико доминантан да и када обухвата више странака међу њима не постоје сувише изражене разлике у поимању националног интереса и суверенитета, што омогућава постојање тезе о новој врсти политичког монизма. Наиме, иако се све новоформиране националне државе поносе својим политичким плурализмом, ради се о изразу владавине једног јединог, изразито националног покрета.

Уместо успостављања историјског политичког плурализма, добило се нешто попут прелазног облика ка њему: стање бесконкурентног моноорганизационог политичког живота замењено је стањем конкурентног вишеорганизационог политичког живљења, што је још увек далеко од истинског идеала политички квалитетне плурализације друштва у

¹⁴ Будући да је један од националистичких идеала квалитет нације као збијене, интересно уједначене и акционо хомогенизоване масе, и сам вођа је доживљен као квалитативна срж, срце згуснуте нације и симбол њеног јединства, па чак и као историјски пројектовани натчовек – остваритељ воље и слободе сваког појединог припадника нације који се одрекао личне слободе зарад њеног колективног доживљаја.

целини. Проблем је у томе што новоформирана национална држава настоји да истовремено буде и изразито правна држава и тотална национална држава, што није неспојиво по сегментима политичког система, али, очито, није ни могуће као дуготрајан склад за претежно бесконфликтан политички живот.

Откад је Роберт фон Мол, 1829. године, у свом раду *Праведност као principium iuris*, први увео појам правне државе у сферу политичких и других друштвених наука дефиниција правне државе обухвата и њен материјални смисао. Формално, једна држава је правна онолико колико њен правни поредак нормализује путеве и границе јавне власти и контролише их кроз независно судство, чији се ауторитет респектује. У материјалном смислу, тај термин се користи за описивање односа између државе и грађанина.

Нормативно, новоформиране националне државе су правне државе јер поседују позитивни правни поредак који нормира облик политичког живота. Али, у изједначењу државе и права, или принципа вођства и државности, концепт сваке, а не само новоформиране националне државе губи сваки смисао. Национална држава може бити конципирана као правна држава уколико се прихвати да нација, држава и право чине релативно независне елементе једног социјалног система.

Због тога што у новонастајућим, национално сакрализованим државама религија има веома важну улогу, оне су, иако не теократске, више или мање субрелигијске државе. Из историје државе и права давно је познато да је једна од основних сметњи за успостављање правне државе увек била претерана религијска атрибутивност државе, а и савремени примери новоуспостављених религијских држава, попут Ирана, БиХ и Хрватске, само потврђују да право стагнира тамо где религија има главну улогу у организацији и животу државе. Дакле, та особина новонастајуће националне државе пре дисквалификује него потврђује као правне државе.

Будући да савремена национална држава изражава националистичко схватање државе и њене националне као примарне вредности ради „осигурања националног уређења живота“,¹⁵ у свакој таквој постоји објективна подређеност појединца као друштвеног субјекта нацији као највишој вредности. Превласт колективног над индивидуалним је трајни принцип функционисања националних држава. Наравно, то не значи да национална држава није и да не може тренутно да буде по форми правна држава, јер тај политички принцип није ништа друго до принцип доминације, дакле принцип помоћу којег се формира и свака правна држава. Новоформиране националне државе су као привид и потенција правне државе специфичне само по форми, односно по томе

¹⁵ O. Köllreuter, *Der nationale Rechtsstaat, Zum Wandel der deutschen Staatsidee*, Tübingen, 1932, str. 6, 33 ff.

у којој је варијанти – индивидуалне или колективне доминације – тај принцип изражен.¹⁶

Много већи проблем је садржан у томе да и за водећу нацију најбоље замишљени програм колективног усређења и благостања, не само правно већ и политички, лако прераста у присилно усређење индивидуа и основу за *imperium paternale*, што је „највећи могући деспотизам“.¹⁷

Национална као демократска држава

Када се ради о новој националној као демократској држави, чињевица је да су у свим државама које су настале на бившем социјалистичком тлу успостављени углавном председнички системи. Пренаглашена позиција председника као оца нације – која указује на патријархалност политичког живота, незрелост свести друштвено-политичког тела и формалност поделе, а стварност јединства власти – пре је потврда успостављања нове форме недемократије него демократије и знатно је узрокована постојањем и потоњим одржавањем рефлексије некадашњих ауторитарних поредака као историјске претпоставке обнављања, односно стварања новог, недемократског политичког склопа на истом тлу.

О новом политичком као недемократском склопу нових националних држава најчешће сведочи и то што је монизам партије заменио монизам националног покрета. Помпезно успостављање вишепартизма углавном није ни значило, ни донело успостављање политичког плурализма, нарочито у срединама где је национализам доминантан модус политичког мишљења и деловања и где се већина странака (чак и оних веома супротстављених у борби за власт) у основи не разликује у политичком третману нације и националног интереса. Тиме се стичу услови да те странке чине својеврстан, јединствени, иако неформализовани, национални или националистички покрет, у којем се оне сударају или слажу у борби за освајање што бољих позиција власти. Тиме је социјалистички идеолошки и партијски идеализам замењен националистичким модусом монизма, најчешће бројношћу партија издељеног, а у суштини национално монистичког покрета, с тим што је остварен привид отклоњености сваког монизма. У таквим миљеима све странке које немају национални предзнак, полако али сигурно, или су нестале

¹⁶ Приликом оцењивања као правних или неправних, неке нове националне државе правилније је, уместо банаана–републике називати државама мехурима од сапунице због поседовања форме правних држава и недостатности адекватних садржаја. Можда би такав назив деловао инструктивно-упозоравајуће на земље које настоје да од таквих држава праве своје сателите. Наиме, мехури од сапунице, неспорно, имају својство да лако круже и да се беспоговорно повинују сваком заповедном дашку, али имају, исто тако неспорно, и неугодно својство да брзо и лако прескају – пуцају!

¹⁷ Imanuel Kant, *Ueber den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig Sein, taugt aber nicht für die Praxis*, Werke, hrsg. v. W. Weischedel, Band VI, Darmstadt, 1964, str. 145. f.

с политичке сцене или њом не доминирају, међу њима и оне које су некада биле бројно застрашујуће и привидно савршено организоване до крајњих граница илузије о својој вечитости. Но, најсигурнији и најједноставнији доказ недемократичности новоформираних националних држава јесте општи недостатак толеранције у њима. Изразито испољавана безобзирност у борби за власт, при томе, најчешће се не односи само на политичке конкуренте, него, веома често, и на своју нацију у целини, у коју се, као у стару светост, куну нове политичке елите. Олаким и пречестим коришћењем у дневнополитичке сврхе деградира се појам и доживљај нација као светости. Нација све више постаје улог на политичком рулету и поред неспорне чињенице да је њена судбина превелика вредност у односу на тако мали и нецивилизацијски добитак као што су политичке каријере појединаца.

Доказ квазидемократије је пренаглашени неквалитет политичара и, уопште, некомпетентност и аматеризам који претежу у политици нових националних држава. Демократија се, наиме, никада није доказивала тиме што свако, и то независно од поседовања квалитета потребних за то, може да одлучује о туђој судбини, а понајмање о судбини свих. Схватање политике искључиво или претежно као вештине, па чак и као кафанске вештине, само доприноси да се уочљивије разоткрива карикатуралност и наказност политичког, и посебно, парламентарног живота. Утиску неправде демократије доприноси и привид доминације парламента као центра моћи.

У срединама које су се нагло плурализовале, не само у сфери политичког система него и политичког живота, на пример у странкама, квалитетно оспособљени појединци не добијају праву прилику за промоцију независно од степена свог ангажмана и умешности. То се може објаснити тиме што у новим националним државама доминира обожавање масе и, отуд, истицање атрибута просечности као вредности својствене маси, што је, у крајњем, увек вид улагивања маси схваћеној као нацији, односно нацији схваћеној као гомили.

Низак ниво демократске освешћености и уопште свести о демократији условљава да у новим националним државама доминирају ауторитарни облици политичког комуницирања и уопште политичког понашања, и да се умножава култ вође и вођства. Резултат тога су персонификоване партије, које се чак и на изборима означавају и препознају према именима њихових лидера, уместо да се идентификују помоћу њихових програма, који се некад проглашавају сувишним, понекад и не постоје, а најчешће постоје само у мери формализовано третираног елемента партије, због чега их најчешће не знају не само чланови већ, неретко, ни лидери таквих странака. Уз то, компарација политичких програма странака у тим срединама, нарочито оних из фазе њиховог настајања, показује да постоји неуобичајено велика сличност међу њима, што наводи на закључак да су многи од тих програма настали компилацијом

познатих програматских текстова. Но, таква оцена није генерална, будући да има и веома оригиналних програма.

Персонификованост странака каква постоји у новим националним државама сматра се у политичкој теорији пре свим другим него доказом демократске устројености друштва и државе, и углавном се везује само за веома примитивне политичке средине земаља у развоју. Чињеница да се у новим националним државама исказује због таквог персонификовања не мала доза страначког поноса и уважавања код великог процента изборног тела јесте само доказ више да у тим срединама постоји не једна већ две, и то веома распрострањене врсте изразитог непознавања политике – незнање маса и незнање политичких елита – и то углавном независно од тога да ли су елите успеле да дођу на власт или тек томе стреме као партијске елите. Наиме, није трагично, већ је пре примерено за једну земљу која тек зачиње парламентарни живот, то што у парламент масовно улазе политичке незналице и аматери. Међутим, из перспективе остварења њене демократије, трагично је што на крају парламентарног мандата већина њих и излази из парламента с непромењеним нивоом знања о политици. Ако се томе дода стара истина да је све мање демократске традиције што се више иде ка југу, не може а да се не призна да и традиција у назначеном склопу друштвених околности доприноси да демократија у новим националним државама није политичка реалност него само најпомоднија и најчешће коришћена реч политичког вокабулара, и то најчешће од стране свих лидера, свих политичких снага и странака. Веома је важно декларисати се не само као национални него и као демократски чинилац политичког живота, задобити демократску форму. Међутим, без суштинских садржаја демократије ње не може да буде, баш као што не може да буде ни суштине без форме.

Недовршеност и несавршеност процеса етатизације нација на тлу Источне и Југоисточне Европе показује се увек тако што те нације и кад имају најзад некакву државу, немају никакво грађанско друштво. Непролажење кроз фазу грађанског друштва значајно кочи успостављање правне и демократске државе не само на тим просторима него и на целим континентима, попут Латинске Америке, Азије и Африке, тј. углавном у земљама у развоју. Много је лакше прогласити државу за правну него створити грађанско друштво које се не може створити декретима, већ системском социјалном и политичком процесуалном праксом толеранције и демократизације свих сегмената друштва и политике.

Перспективе започетих процеса

Масовни настанак нових националних држава најважнији је у мноштву наговештаја да садашњи, иако у много чему недовољно легитимизовани и недовољно гарантовани, ипак релативно стабилни однос распо-

ређености нација и других етничких група у државе и њихове садашње границе неће дуго потрајати и да се стање умереног задовољства етничитета због разлога етничке ситуираности све више претвара у стање етничког незадовољства и могуће националистичке експлозије планетарних размера.

Поседовање људских и националностатусних права, па ни једнаких, није више довољно. Држава или аутономија блиска државнопосебном статусу, по свему судећи, будућа је мета етничке хидре, која је све спремнија да досадашњој државној организацији света баца рукавицу уз помоћ „новог светског поретка“. Раскорак између 3.600 све „освешћенијих“ етничких група (уз сталну тенденцију настајања „нових“) и њихове распоређености у „свега“ 179 држава света све више се, и то не само услед све изразитијег испољавања жеља државно неафирмисаних етничких група да престану да буду „могуће нације“ него и услед стицања цивилизацијских услова за то (на пример, услед уважавања чињенице да су бројне границе земаља у развоју, нарочито у Африци, на Блиском и Средњем истоку повлачене „колонијалним лењиром“ без нарочитог вођења рачуна о етничким, односно тада племенским разграничењима и односима, или услед све изразитије међународно-субјективне толеранције интерпретирања, а тиме и доживљавања признавања права на етничку посебност као права на прерастање у нацију), претвара у опасност и реалност новог тренда, који ће вероватно снажно обележити већ крај 20. и почетак 21. века: масовно стварање и још масовнији покушаји стварања нових националних држава сепарацијама мирним путем или насиљем, као и интензивирање међународних подупирања или спречавања тих напора.

Мада није спорно да глобална економија пружа могућност за размах малих народа и развој регионалних економија, а тиме и за цивилизацијско дозревање закаснелих нација, оне у свом настојању да имају сопствену државу морају узимати у обзир садашње неписано правило конструктора „новог светског поретка“, чијем се иначе резолуцијском озакоњењу од стране ОУН тежи, а које гласи да нема сепарације без ослањања сепаратиста на највеће силе „новог светског поретка“ и прихватања потпуне зависности од њих када се ради о будућности њихових новоуспостављених националних држава. Дакле, интерес великих и ту се исказује као критеријум за помагање малих и закаснелих народа независно од оправданости њихових жеља. Неприхватање тих услова води међународном установљавању „националне кривице, а сваки отпор се сматра највећим грехом“.

Након фазе пропагандне колективизације кривице и проглашења џеке војне или политичке радње за могући колективни грех следи фаза у којој „нови светски поредак“ врши пунктуализацију кривице на један народ, што показује и актуелни „српски случај“. Тачно је да постоје неки разлози за интернационалну демонизацију српских руководстава,

али не и народа, као што су почињене политичке грешке, неумешност пропаганде, дипломатије и слично, али нема сумње да је главни узрок генералне осуде потреба доминантних сила „новог светског поретка“ да искриве истину ради спровођења својих интереса. То није ново у историји, већ је пре доказ да ни садашњи „нови светски поредак“ није ништа друго до већ раније коришћени термин у историји цивилизације за доминацију тренутно најјачих земаља света. Срби су осуђени да једини понесу кривицу за рат и жиг балканског национализма као што су Јевреји столећима једини носили жиг издаје Богочовека и кривицу за грех богаћења свих народа, или као што су Немци деценијама после Другог светског рата једини били третирани по целом свету као фашистички народ и носили кривицу свеукупног фашизма, иако су фашистичке државе имали и други народи – Хрвати, Италијани, Шпанци итд. Ти примери потврђују, с дозом историјског цинизма, и правило да су „изабрани народи“ увек пре несрећно него срећно „изабрани“ и означавани као такви, и да им је таква ознака, коју им је увек почетно натурало сопствено духовно и политичко вођство, а потом је, углавном, интерно распрострањивана у сфери националне самосвести, увек више доносила екстерних неприлика од користи интерног самоуважавања и самопрецењивања. „Изабрани“ се, по правилу, кажњавају тријумфалистички – услед победе вере, ратних савезника или војно-политичког блока.

По свему судећи, опстанак или нестајање етнички сложених држава, силом или милом, остаће по свој прилици, као и сада, веома зависно од сагласности, односно различитости интереса, и од односа снага како унутрашњих тако и међународних чинилаца, а посебно од усклађености интереса тих држава с интересима господара „новог светског поретка“. За сада развој таквих процеса успоравају нека настојања која, истина, немају превеликог одјека у политичким решењима не само конструктора „новог светског поретка“ него ни других земаља. Међу тим, претежно интересно фундираним настојањима вредна су теоријске пажње она која заговарају одржавање и стварање етничких консоцијација у којима би суживот различитих етничких група на принципу равноправности имао више изгледа на успех уколико буде више равноправности. Та лепа теоријска поставка за сада у пракси наилази на тај неразрешиви проблем да ко год има вишак права и моћи не жели да их се одрекне другачије до формално, а етнички федерализам не успева уколико се заснује на било чијој владавини, па и владавини већине.

Ако се, пак, оствари предвиђање Бутроса Галија, изречено у форми страховања средином 1992. постаће коначна истина теза Карла Фридриха о национализму као најјачој снази планете.¹⁸ У анализи почетка тога процеса, који ће се можда зауставити а можда и неће, али који је

¹⁸ Carl Friedrich, *Trends of Federalism in Theory and Practice*, New York, 1968, str. 30.

неспорно започео, биће све јасније да никакав дух национализма светских размера није пуштен из боце, него да је то немистични процес интересне трансформације људског друштва у не само она нова обличја која му је поставила постиндустријска организација живота друштва него и у она чија је одлика занемаривање интереса и потреба етницитета у име брзине и профита, што неумитно резултира конвулзијама њихове спонтане саморазвојности и интервенционизмом у функцији њиховог подржављења као тренутно најбржег и политички најпрофитабилнијег решења, којим се, у ствари, проблеми тих етницитета не решавају него тек зачињу. Зато ће се, уколико се тај процес не заустави, као највећи проблем „новог светског поретка“ поставити једнога дана питање организације света као „разбијеног огледала“, што као задатак, барем за сада, потпуно надмашује могућности сваке силе, што не значи само информационо, војно, технолошки и привредно најразвијенијих земаља него, чак, и њихових међународних економских, политичких и војних организација и савеза.